

Turkije en de Middellandse Zee: op het kruispunt van continenten en culturen

Lily Sprangers

Wat voor de Middellandse Zee geldt, geldt ook in hoge mate voor Turkije: op het kruispunt van continenten en culturen.

Immers Turkije ligt letterlijk (als enige land ter wereld) op 2 continenten en verbindt geografisch zowel Azië met Europa, de Zwarte Zee met de Middellandse Zee, maar ook de Kaukasus met het Midden-Oosten en de Arabische wereld met het Westen. Wie olie of gas uit het Midden-Oosten en/of Iran wil halen kan zelfs letterlijk niet om Turkije heen.

Maar voor we het vizier op Turkije richten, eerst maar eens naar het bredere beeld blikken: de Middellandse Zee. Zee tussen continenten, tussen terrae, de mediterrannée, vanouds her mediator tussen beschavingen en continenten.

Als scheiding tussen Afrika en Europa, tussen Europa, Afrika en Azië vervult deze zee een veel directere rol dan de Indische Oceaan of de Atlantische Oceaan, waar niet zozeer het water als de uiteinden, de oevers, oriëntatiepunten zijn. De Middellandse Zee niet: daar gaat het om de zee zelf en niet louter de uiteindelijke bestemming aan de oevers. Wie de Middellandse Zee opvaart kan kiezen uit duizenden bestemmingen, wie de oceaan bevaart gaat per definitie op weg naar een ander continent.

Bij de hegemonie van de twee klassieke culturen – de Griekse en de Romeinse – speelde deze zee een dominante rol. Dat gold ook in hoge mate voor de Venetiaanse stadsstaat en zeker ook voor haar grootste concurrent, het Osmaanse Rijk.

Van oorsprong een landmogendheid en via Centraal-Azië neergestreken op de Anatolische vlaktes ontwikkelde het Osmaanse rijk zich steeds meer tot een zeevarende mogendheid. Dat deed ze dankzij de vakbekwaamheid van scheepbouwers en zeelieden die afkomstig waren van vrijwel alle landen rond de Middellandse Zee.

De expansie, de rijkdom, de controle van de randen het rijk waren zonder deze zee ondenkbaar geweest. En hoewel het Osmaanse rijk voortdurend in oorlog verkeerde met Europese landen, waarbij piraten van beide kanten de zee onveilig maakten, vormde de Middellandse Zee, evenals in de Oudheid geen scheiding, maar eerder een verbinding. Wisselende allianties, schuivende staatkundige eenheden, maakten de Middellandse Zee tot een fluïdum, een levendig geheel van uitwisseling, handel, concurrentie en, uiteraard, oorlogen.

Dat nu, is helemaal voorbij. Wat de Koude Oorlog niet bewerkstelligde, lukte met de Nieuwe Wereldorde des te beter. De Middellandse Zee als scheidslijn der continenten en culturen. Afrika gescheiden van Europa en Europa grotendeels van het Midden-Oosten. Opnieuw van strategisch belang, ja zeker, maar niet meer als brug of kruispunt tussen continenten, maar als scheiding, afbakening, grens. Een barrière tegen vluchtelingen, ongewenste bezoekers van diverse pluimage: terroristen, mensensmokkelaars, drugsmokkelaars. De zee als *safe haven* voor illegale activiteiten, doorvoer van alles wat verboden is.

Wie in Afrika is, is pijnlijk voelbaar níet in Europa, op de stranden van Noord-Afrika staren jonge mannen weemoedig naar de overkant. Andersom niet. Geen mens die vanuit Sicilië verlangend en weemoedig richting Tunis staart of van de Balearen naar Algiers. De zee scheidt immers arm van rijk, kanshebbers van *losers*.

Niet alleen Afrika ligt doelloos en uitgeput aan deze zee, ook de Levant lijkt te zijn teruggeworpen op zich zelf en maakt geen deel meer uit van de rijkdom die de Middellandse zee haar oevers eeuwenlang bood.

Eeuwenlang knooppunt voor handel en doorvoerroute voor onmisbare producten is dit ooit zo welvarende gebied ten prooi gevallen aan stammenstrijd en inzet van bittere politieke controverses. Israel, Syrië, Libanon, Jordanië en de Palestijnse Autoriteit ,dagelijks in het nieuws, maar zelden om benijdenswaardige redenen.

Via Turkije, een land dat vooral lijkt te blijven steken in een veelbelovende toekomst, doen we de armoedzaaiers van Europa aan. Griekenland, Albanië, het uiteengevallen Joegoslavië, allemaal op weg naar de EU, maar geen mens van de meer westelijk gelegen landen zou er mee willen ruilen.

Politiek gezien is ligging aan deze zee geen pre. Het idee voor een Club Med van Nicolas Sarkozy ging vrij roemloos ten onder. De noordelijke helft van haar kustgebieden hoort weliswaar onmiskenbaar bij Europa, maar geldt in de eurozone als PIGS (Portugal, Italy, Greece, Spain) of moet zich (Turkije, Balkan) in allerlei bochten wringen om de voortdurende vernieuwde argumenten tegen lidmaatschap het hoofd te bieden. En de rest, voor zover niet verwickeld in halve of hele burgeroorlogen, voor de rest is in politiekringen het woord NAF'er uitgevonden.

Inmiddels is er dus meer dat de volkeren rond de Middellandse Zee scheidt, dan dat hen verbindt. Wel of niet EU-lid of daar tenminste zicht op hebben lijkt daarbij het belangrijkste onderscheidende criterium. Herstel van de oude luister aan álle oevers van de inspiratiebron van zoveel dichters en zangers lijkt een illusie.

En toch: geen zee zo populair als de Middellandse Zee. Het overgrote deel van in ieder geval de Nederlandse toeristen zoekt, of het nu via de Côte d'Azur, Antalya of de Griekse eilanden is, juist deze kusten elkaar jaar weer op. Is het oud zeeroversbloed dat ons daar naar toe stuwt? De genen van de kruisvaarders? Of is het de uitbundige levenssfeer van haar

kustbewoners die maakt dat de aantrekkingskracht van alles wat Mediterannéé is, zo onweerstaanbaar maakt? We laken de chaos in Italië, het *laissez-faire* van de Zuid-Fransen en het *mañana* van de Spanjaarden, maar iets, iets in ons wordt telkens weer geraakt als we uitgeput na 16 uur autorijden tussen de bergkammen van de Alpes de Provence in, eindelijk weer *la mer* zien.

Terug naar Turkije. Een niet onaanzienlijk deel van de zuidelijke, noord- en zuidoostelijk gelegen landen rond de zee volgt de ontwikkeling van Turkije op de voet. Vaak met zeer gemengde gevoelens. Gematigde, liberale oppositiebewegingen, voor zover aanwezig, zien het samengaan van democratie en islam als een mogelijk voorbeeld voor hun eigen gedroomde toekomst. Autocratische regimes vrezen de democratische elementen in Turkije juist en verfoeien het secularisme. Jaloezie op de onstuimige en stabiele economische groei is alom. Zelfs Griekenland mocht willen dat het over de economische indicatoren van Turkije kon beschikken. De bloei van de universiteiten, meer dan 130, waarvan alleen al 35 in Istanbul, is in de hele regio ongeëvenaard. De pers, ofschoon verwickeld in een moordende, politieke beladen titanenstrijd, is nergens in de regio zo pluriform als in Turkije. En ofschoon Turkije verre van een perfecte democratie is, valt aan een vergelijking met de omringende landen op dit punt niet eens te beginnen.

Voor Turkije is de Middellandse Zee dan ook geen enkel referentiekader, hoeveel energie het nu ook in de landen van de Balkan, Griekenland en de oude Levant stopt. Turkije ziet de Middellandse Zee niet als het middelpunt van de subcultuur waar zij deel van uit wil maken. Turkije heeft al namelijk sinds de 14^e eeuw begrepen waar de echte macht te vinden is: op het cóninent van Europa en nergens anders.

Lily Sprangers is directeur van het Turkije Instituut in Den Haag.